

**HUQUQ-TARTIBOT ORGANLARI PSIXOLOGINING KASBIY
KOMPETENSIYASI TUZILISHINI BAHOLASHNING O'ZIGA XOS
XUSUSIYATLARI**

Ismatova Feruza Alisher Qizi

*Buxoro davlat universiteti magistranti, Vobkent tuman 11-umumiy o'rta ta'lim maktabi
psixologi*

Elov Ziyodullo Sattorovich

Buxoro davlat universiteti o'qituvchisi, (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada huquq-tartibot organlari psixologining kasbiy faoliyati kasbiy kompetensiyalari o'rganilgan. Huquq-tartibot organlari psixologining kasbiy faoliyatining huquqiy tartibi, kuchli xarakteri, kasbga doir qobiliyatlarning rivojlanganligi, faoliyatning o'ta og'ir sharoitlariga moslashuvi, kasbiy mahorati, malaka, ko'nikmalar, stress holatlari va ularni yengish, yuridik mehnatning ijodiy xarakteri, shaxsiy javobgarligi kabi reflektiv yo'nalishdagi asosiy psixologik xususiyatlarini ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Shaxsiyat, psixologik talablar, huquq, stress, affekt, kasbiy komponent faoliyat mahorati, kasbiy qobiliyat, ko'nikmalar, malaka, ichki ishlar organlari xodimlar psixologik tayyorgarligi, profilaktika.

**ОСОБЕННОСТИ ОЦЕНКИ СТРУКТУРЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
КОМПЕТЕНЦИИ ПСИХОЛОГА ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ**

Исмадова Феруза Алишеровна,

*магистрант Бухарского государственного университета,
психолог 11-й общеобразовательной школы Вобкентского района*

Элов Зиёдулло Сатторович

Преподаватель Бухарского государственного университета, (PhD)

Аннотация: В данной статье рассматриваются профессиональные компетенции психолога правоохранительных органов. Правовой порядок профессиональной деятельности психолога правоохранительных органов, сильный характер, развитие профессиональных способностей, приспособление к чрезвычайно сложным условиям деятельности, профессиональные навыки, квалификация, навыки, стрессовые ситуации и их преодоление, творческий характер юридической работы, личная ответственность. выявлены основные психологические особенности рефлексивного направления.

Ключевые слова: Личность, психологические потребности, право, стресс, аффект, профессиональный компонент, навыки, профессиональные способности, навыки, квалификация, психологическая подготовка сотрудников органов внутренних дел, профилактика.

**SPECIFIC CHARACTERISTICS OF ASSESSMENT OF PROFESSIONAL
COMPETENCE STRUCTURE OF LAW ENFORCEMENT PSYCHOLOGIST**

Ismatova Feruza Alisher Qizi

*Master of Bukhara State University, Psychologist of the 11th general secondary school
of Vobkent district*

Elov Ziyodullo Sattorovich

Bukhara state university teacher, (PhD)

Abstract: This article examines the professional competences of the psychologist of law enforcement agencies. The legal order of the professional activity of a law enforcement

psychologist, strong character, development of professional abilities, adaptation to extremely difficult conditions of activity, professional skills, qualifications, skills, stress situations and overcoming them, creative nature of legal work, personal responsibility the main psychological characteristics of the reflective direction are revealed.

Key words: Personality, psychological requirements, law, stress, affect, professional component, skills, professional ability, skills, qualifications, psychological preparation of employees of internal affairs bodies, prevention.

KIRISH: Huquq-tartibot organlari deganda bugun, jamiyatning turli qatlamlari bilan munosabatda bo'ladigan soha vakillari ko'z oldimizga keladi. Ish jarayonida huquq sohasi vakili duch keladiga turli ekstremal vaziyatlar, munosabatlar albatta, xodimdan alohida kasbiy ko'nikmarni talab qiladi. Shu o'rinda huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimlari va ularning kasbiy kompetensiyasi bugun psixologiya sohasi oldidagi yana bir murakkab vazifalardan hisoblanadi.

ASOSIY QISM: Ichki ishlar organlari psixologining kasbiy kompetensiyasi – bu mutaxassisning shaxsiy xususiyatlari va kasbiy kompetensiyalarining kasbning ob'ektiv talablariga tizimli muvofiqligi hisoblanadi. Quyda biz ichki ishlar psixologining kasbiy kompetensiyaga oid 10 ta bo'limini ko'rib o'tishimiz mumkin. Jumaladan:

1. Ichki ishlar psixologining kasbiy kompetensiyasi modeli mutaxassis shaxsining emotsional-irodaviy, intellektual, kommunikativ, motivatsion sifatlarini, uning o'zini o'zi anglash xususiyatlarini, shuningdek, ishbilarmonlik muloqoti, moslashuvchanlik, qaror qabul qilish kabi kasbiy kompetensiyalarni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari o'z-o'zini rivojlantirish, natija uchun ijtimoiy mas'uliyat, shaxslararo tushunish, kasbiy ishonch, stressga chidamlilik, xodimlarni rivojlantirish kabi xususiyatlarni ham ko'rishimiz mumkin bo'ladi.

2. Ichki ishlar psixologining kasbiy malakasi modeli mutaxassisning ish profiliga qarab o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ichki ishlar vazirligining Psixologik va jismoniy terapiya markazi psixologining kasbiy kompetensiyasi, birinchi navbatda, o'z-o'zini anglash, intellektual, hissiy-irodaviy, motivatsion fazilatlarini o'z ichiga oladi mutaxassis shaxsi va qarorlar qabul qilish, natija uchun ijtimoiy mas'uliyat, kasbiy e'tiqod kabi professional kompetensiyalar hisoblanadi.

3. Ichki ishlar boshqarmasi hududiy bo'linmasi psixologining kasbiy kompetensiyasi, eng avvalo, mutaxassis shaxsining kommunikativ, emotsional-irodaviy, motivatsion, intellektual fazilatlarini hamda moslashish, shaxslararo tushunish, stress kabi kasbiy kompetensiyalarni nazarda tutadi.

4. Ichki ishlar organlarining psixologi - bu kasbiy faoliyati ichki ishlar organlari tizimini insonparvarlashtirishga va o'z xizmat faoliyati davomida u bilan munosabatlarda bo'lgan xodimlarga va shaxslarga psixologik yordam ko'rsatishga qaratilgan mutaxassisdir.

5. Psixolog uning faoliyati ko'p jihatdan shaxsga va u ishlayotgan jamoaga maqsadli ta'sir qilishini aniq bilishi kerak. Psixolog oliy ta'lim muassasasini psixologiya mutaxassisligi bo'yicha tamomlagan, shuningdek oliy ma'lumotga ega bo'lgan va belgilangan tartibda psixologiya bo'yicha maxsus tayyorgarlikdan (qayta tayyorlashdan) o'tgan shaxslar hisoblanadi.

6. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligining ta'lim muassasasi psixologining kasbiy kompetensiyasi, birinchi navbatda, o'z-o'zini anglash, mutaxassi shaxsining kommunikativ, intellektual, motivatsion fazilatlarini va o'z-o'zini anglash kasbiy kompetensiyalarni nazarda tutadi.

Huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarida kasbiy faoliyat jarayonida shaxsga doir psixologik talablar mavjud bo'ladi. Bu talablar uning kasbiy faoliyatini to'g'ri tashkil etish, kasbiy mahoratini oshirish maqsadida qo'yiladi.

Ichki ishlar xodimining o'z sohasiga doir qobiliyatlari bo'lishi va xodim o'z ustida ishlab qobiliyatlari, malakasini oshirishi lozim bo'ladi. Huquqni muhofaza qilish organlarini hayotdagi kasblari sifatida tanlagan fuqarolar, ishga qabul qilinguniga qadar ma'lum darajada

rivojlangan fazilatlariga ega bo'lib, buni amalga oshirishni qobiliyat deb bilishadi. Huquqni muhofaza qilish organlarida qobiliyat muammosi quyidagicha namoyon bo'ladi:

1. Qattiq irodaviy fazilatlar, faollik, maqsadga muvofiqlik, uyushqoqlik, mustaqillik, qat'iyatlilik, jasorat, xavf-xatarga, xavf va muvaffaqiyatsizlikka qarshilik, o'zini-o'zi safarbar qilish qobiliyati;

2. Muloqot qobiliyatlari: muloqotga kirishuvchanlik, ochiqlik, ochiqlik, xayrixohlik, tinglash qobiliyati, suhbatdoshning so'zlariga e'tibor berish, odamlarni tushunish, odamlarni o'ziga jalb qilish qobiliyati;

3. Sabr-toqat, matonat, vazminlik, o'zini tutish, o'zini tuta bilish;

4. O'ziga bo'lgan ishonch, erkin muloqot, yuqori samaradorlik;

Mazkur qobiliyatlar har bir xodimda mavjud bo'lishi va faoliyati davomida rivojlantirib borishi, huquqni muhofaza qilish organlari faoliyatiga ijobiy tasir etib, faoliyatni yanada aniq va adolatli bo'lishiga xizmat qiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR Jahon psixologlari tomonidan olib borilgan kompleks tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatdiki, tartibsiz ish vaqti, huquqbuzarlar bilan doimiy aloqada bo'lish, jinoyat va huquqbuzarliklarni bartaraf etish, uni oldini olish uchun aqliy va jismoniy kuchlarni to'liq sarf qilish zarurligi organizmning funksional zaxiralarini kamaytiradi. Ularning ruhiy va jismoniy charchashi organizmida turli salbiy o'zgarishlarga sabab bo'ladi. Bunday holatda ichki ishlar idoralari xodimlarining ruhiy sohasiga, ularning stressga chidamliligi va ekstremal sharoitlarda faoliyatga psixologik tayyorgarlikka bo'lgan yuqori talablarni belgilaydi. Huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari boshqa soha vakillariga qaraganda tez-tez kundalik ishlarida xodimning ruhiyatiga stressli ta'sir ko'rsatadigan qiyin va ba'zan xavfli psixologik vaziyatlarga duch kelishadi. Binobarin stress omillariga uzoq muddatli ta'sir qilishi, hayot uchun doimiy hayotiy tahdid mavjudligi, hayot uchun xavfli shikastlanish ehtimoli katta ekanligi, travmatizatsiya nafaqat kasbiy tayyorgarlik darajasiga, balki shaxsning psixologik fazilatlariga ham yuqori talablarni qo'yadi. Ekstremal sharoitlarda ishlashda psixologik tayyorgarlik juda muhim hisoblanadi.

Xodimning ruhiy holatini va harakatlarini tartibga sola olmasligi, o'zi uchun ham, boshqalar uchun ham salbiy va ko'pincha jiddiy oqibatlariga olib keladi. O'zining xatti-harakatlarini boshqara olmaslik odamning ushbu atrof-muhit sharoitlariga ijtimoiy-psixologik moslashish qobiliyatini pasaytiradi va uning hayotiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga jiddiy to'siq bo'ladi.

Ichki ishlar organlari xodimlari ish faoliyatida stressga sabab bo'luvchi ko'plab omillar mavjud. Jumladan notinch hududagi xodimlarning psixologik holatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan stress omillari orasida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin: Jinoyatchi shaxs bilan muloqot, jinoyat ishlarini ochish jarayonlari xizmat jarayonidagi turli to'siqlar, jismoniy va ruhiy shikastlanishlar, kasallik hayotiga xavf tug'diruvchi vaziyatlar, uyqu va bedorlikning biologik ritmini buzilishi (tunu-kun xavfsizlik zarurati); doimiy uy sharoiti yo'qligi, ta'minotning etarli emasligi (oziq-ovqat, asbob-uskunalar, qurol-yarog', o'q-dorilar); og'ir va xavfli xizmat uchun etarli darajada moddiy rag'bat bo'lmasligi, yangi muhitlarga moslasha olmaslik, sotsial munosabatlarda nizolar, hushyorlik, qattiq intizomiy muhit va boshqa holatlar stress holatlariga sabab bo'ladi.

Shu nuqtai nazardan, xodimlarning psixologik o'zini o'zi boshqarish texnikasi va usullarini o'zlashtirishi zamonaviy davrning o'ta dolzarb vazifasidir. Psixologik jihatidan kuchliroq, dushmanga (jinoyatchiga) qarshi kurashni yaxshiroq bajara oladigan, nafaqat jismoniy va aqliy zaxiralarini oqilona boshqaribgina qolmay, balki psixologik holatini maqbul darajada ushlab tura oladigan xodimlar katta yutuqlarga erishadilar. Shu bois ularning faoliyatida psixologik barqarorlik muhim o'rinda turadi.

Xodimlarning salbiy omillarga qarshi kurashish uchun yangi qobiliyat va imkoniyatlarni izlashiga bo'lgan katta ehtiyoj, o'zlariga va atrof-dagi voqeelikka nisbatan ijodiy munosabat, psixologik metodlarni (individual va guruh terapiyasi, ijtimoiy-psixologik trening, meditatsiyalar va boshqalar) qo'llash, psixo-emotsional holatlarni tartibga solish uchun noqulay hayotiy holatlarning zararli ta'sirini engish va huquqni muhofaza qilish organlari

xodimlari shaxsi barqarorligini shakllantirishga yordam beradi. Huquqni muhofaza qilish faoliyati yuridik xodimlarning kasbiy mahoratiga yuqori talablarni qo'yadi va bu doimiy ravishda oshib boradi. Shu bois kasbiy mahoratni shakllantirish, xodimning malakasini oshirish mutaxassisni tayyorlashdagi eng muhim vazifalardan biri bo'lib, uning yechimi kasbiy tayyorgarligining asosiy mazmuni va usullarini belgilaydi.

XULOSA: Kasbiy malaka, bilim qanchalik muhim bo'lmasin, xodim avvalambor ish jarayonida ko'nikma va malakalarni egallab borishi lozim bo'ladi. Ko'nikmalarning xususiyatlari: tezlik, aniqlik, tejamkorlik (minimal kuch va energiya sarfini hisobga olgan holda bajarish), mexaniklik (harakatlar texnikasiga e'tibor qaratmasdan ijro etish), stereotiplilik (takrorlash paytida bir xil ijro), konservatizm (o'zgarish qiyinligi), ishonchlilik (buzg'unchi omillarga qarshi kurash) kabi xususiyatlarni o'z ichiga oladi.

Kasbiy mahorat - g'ayri oddiy qiyin vaziyatlarda mutaxassis tomonidan o'zlashtiriladigan muvaffaqiyatli professional harakatlarning murakkab usuli hisoblanadi. Bunday vaziyatlarda harakat qilishda ulardan foydalanish uchun mutaxassisning bilim va ko'nikmalarini maxsus tayyorgarligi bilan birlashtirish, aqliy tarbiyaga tayanish lozim bo'ladi. Malakada avtomatizm elementlari mavjud, ammo umuman olganda u doimo ongli ravishda amalga oshiriladi. Malakadan farqli o'laroq mahorat tafakkurni aniq va faol ifodalaydi. Agar ko'nikmalar standart, deyarli bir xil, takrorlanadigan vaziyatlarda ishonchli va samarali harakatlarni ta'minlasa, unda mahorat - nostandart, takrorlanishda bir-biridan sezilarli farq qiluvchi mashg'ulot davomida xodimning xatosiz harakat qilishini ta'minlaydi. Ular mutaxassisning mashg'ulotlarida shunday ifodalanadiki, u vaziyatning o'ziga xosligini o'rganishi va tushunishi, unga etarli darajada qaror qabul qilishi, harakatlarning tartibi va usullarini vaziyat haqiqatiga mos kelishi uchun o'zgartirishi, maqsadga eng yaxshi erishish uchun o'zini boshqarish va kerak bo'lganda tuzatishlar kiritishga yordam beradi. Mahoratda doimo ijodkorlik elementi mavjud bo'ladi.

Uning bir qancha xususiyatlarini ko'rishimiz mumkin: vaziyatning yetarliligi, mazmunliligi, egiluvchanligi, bajarilish tezligi, ishonchliligi, vaziyatga baho bera olish mavaffaqiyatni ta'minlash kabidir.

Huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining kasbiy va psixologik tayyorligi huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining kasbiy va psixologik tayyorgarligi bir qator tarkibiy qismlardan iboratdir.

Kasbiy psixologik bilim. Ular xodimlarining odamlar, guruhlar psixologiyasi, huquq va tartib holatiga ta'sir qiluvchi psixologik omillar va uning kasbiy faoliyati bilan bog'liq bo'lgan boshqa narsalar to'g'risida zaruriy xabardorligini anglatadi. Bu asosan mavhum psixologik bilim emas, balki huquqiy faoliyatning o'ziga xos xususiyatlariga moslashtirilgan, «muammolarni hal qilishda» tushunish va mazmunli foydalanish uchun asos bo'lib xizmat qiladigan «ishlaydigan» bilimdir.

Kasbiy psixologik ko'nikmalar. Bular organ xodimlarining va yuridik shaxslarning professional mutaxassislari tomonidan o'zlashtirilgan huquqni muhofaza qilish va huquqni muhofaza qilish faoliyatidagi psixologik jihatlarni amaliy ko'rib chiqish usullari. Ularning eng muhim uchta guruhi mavjud:

Analitik-psixologik ko'nikmalar - rejalashtirilgan va davom etayotgan kasbiy harakatlarda psixologik tomonni ko'rish qobiliyati, uni to'g'ri tahlil qilish qobiliyati, uning roli va harakatlarga ta'sirini to'g'ri baholash qobiliyati, kasbiy psixologik asoslarni qabul qilish, to'g'rilash va amalga oshirish qobiliyati va qarorlari.

Taktik va psixologik ko'nikmalar – bu taktik ahamiyatga ega bo'lgan psixologik harakatlarning o'zlashtirilgan usullari. Ular kasbiy psixologik bilimlarga tayanadi, lekin ular bilan chegaralanib qolmaydi va mutaxassisning huquqiy muammolarni hal qilish jarayoniga kiritilgan psixologik harakatlarni amalga oshirish qobiliyatini o'zlashtirishida, shuningdek huquqiy harakatlar samaradorligini oshiruvchi psixologik metodlardan foydalanishda ifodalanadi (kuzatuv, tekshirish, so'roq qilish, shaxsiy tergov va boshqalar).

Texnik va psixologik ko'nikmalar – organ xodimlarining asosiy psixologik vositalarini egallashini tavsiflaydi: nutqli, nutqsiz. O'z ishining ustasi to'g'ri so'zlarni tanlash va

soʻz birikmalarini tuzish, ularni tegishli emotsional rang bilan talaffuz qilish, yuzga mos ifodani berish uchun mimikalardan foydalanish, pozitsiya va kerakli ifodalilik, oʻzini kerak boʻlganda aqlli va bilimidan toʻgʻri foydalana olish.

Kasbiy rivojlangan psixologik fazilatlar – kasbiy va psixologik tayyorgarlikning ushbu uchinchi komponenti huquqni muhofaza qilish organlari xodimi faoliyati uchun alohida ahamiyatga ega boʻlgan, ammo tajribada va oʻquv jarayonida kasbiy rivojlanishni olgan turli xil psixologik fazilatlarni (bilish jarayonlari, sezgilar, idrok tafakkur, xotira, irdok va boshqalar) oʻz ichiga oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Vasilev V.L. Huquqiy psixologiya. - SPb .: Piter, 2000.
2. Romanov, V.V. Huquqiy psixologiya / V.V. Romanov. - M.: Yurist, 2006. - 588
3. Umumiy psixologiya. Ed. A.V. Petrovskiy. - M .: Taʼlim, 1986 yil.
4. Amaliy huquqiy psixologiya. Ed. A.M.Stolyarenko .. - M, 2008 yil
5. Elov Z.S. PSYCHOLOGICAL INFLUENCE OF SPEECH DISORDERS AND THE CAUSES THAT CAUSE THEM ON THE CHILD'S PSYCHE. *Academicia Globe: Inderscience Research. volume 3 , Issue 1 , January-2022* 39-42
6. Elov Z.S. OʻSMIRLIK DAVRIDASHAXS XULQ-ATVORIDAKUZATILADIGAN REAKSIYALARNING PSIXOLOGIK TAʼSIRI. *Science and Education. №3* 442-447
7. Elov Z.S. OʻSMIRLIK DAVRIDA SHAXS XULQ-ATVORIDA KUZATILADIGAN REAKSIYALARNING PSIXOLOGIK TAʼSIRI. "PSIXOLOGIYA" ILMIIY JURNALI, 2022. 27-29
8. Элов З.С. СУИЦИДАЛ ХУЛҚ ШАКЛЛАНИШИНИНГ ИЛМИЙ АДАБИЁТЛАРДА ЎРГАНИЛИШИ: НАЗАРИЙ ТАҲЛИЛЛАР. *ЎзМУ ХАБАРЛАРИ. 2016* 269-271
9. F.F.Usmonov. Z.S.Elov.SUICIDE-AS A GLOBAL PROBLEM FACING HUMANITY. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal* 3 (02), 349-354
10. Berdiyeva D.Sh., Elov Z.S. PSYCHOLOGICAL REASONS FOR SUICIDE MOTIVATION IN ADOLESCENTS WITH DEVIANT BEHAVIOR. *ORIENTAL RENAISSANCE: INNOVATIVE, EDUCATIONAL, NATURAL AND SOCIAL SCIENCES SCIENTIFIC JOURNAL. Volume 2, Issue 2 February 2022.* 1003-1009
11. Elov Z.S. "AFFEKT HOLATI VA UNING SUD-PSIXOLOGIK EKSPERTIZASI". *ТАЪЛИМ ВА ИННОВАЦИОН ТАДҚИҚОТЛАР/ 2022. 1(9)* 306-311
12. Олимов Л.Я., Махмудова З.М. Стрессли вазиятларда психологик химоя механизмлари ва копинг хулқ-атвор намоён бўлишининг ижтимоий психологик хусусиятлари. *Psixologiya. Учредители: Бухарский государственный университет, 31-38.*
13. Олимов Л.Я., Махмудова З.М. Стрессли вазиятларда психологик химоя механизмлари ва копинг хулқ-атвор намоён бўлишининг ижтимоий психологик хусусиятлари: стрессли вазиятларда психологик химоя механизмлари. *Psixologiya ilmiy jurnali. 2020 yil, 4 son*109-115b.
14. Олимов Л.Я., Махмудова З.М. Ўсмирларда психологик химоя механизмларининг намоён бўлишининг ўзига хослиги. *Psixologiya ilmiy jurnali. 2021 yil, 4 son*103-112b.
15. Олимов Л.Я., Махмудова З.М. Экстремал вазиятларда копинг хулқ-атвор ва стратегиялар намоён бўлишининг ижтимоий психологик хусусиятлари. *Psixologiya ilmiy jurnali. 2021 yil, 3 son*98-106b.